

Тетяна Алексєєнко, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Проблема безпеки і підліткових суїцидів у просторі медіанасилля й маніпуляцій

У ХХІ ст. інтернет простір став частиною життя сучасних дітей – його використовують як допоміжне джерело інформації з різних галузей знання у процесі навчання та задоволення допитливості у позанавчальній діяльності, як сферу оперативної комунікації в групах по інтересам, у конструюванні віртуальної реальності, занурення в контент різних сайтів, у комп'ютерні ігри, які відкривають можливості самоствердження і спілкування у найсміливіших образах і планах, а також збереження анонімності і уникнення відповідальності за неприйнятну поведінку.

Інтернет простір формує смаки, уподобання, стиль життя. В ньому для кожного зростають не тільки можливості щодо розширення знань і кола спілкування, збагачення інформацією, оперативності її отримання, а й ризики, пов'язані з маніпуляціями, розбещенням, кіберхуліганством, пропагандою жорстокості й насилля, тероризму, втягуванням у кримінальні структури, розголошенням конфіденційної інформації, яку можуть використати злочинці. Загалом спостерігається масове включення маніпуляцій в інформаційно-комунікаційні процеси та відсутність діючої системи соціально-психологічного захисту від маніпулятивних впливів. В останні десятиріччя набули поширення такі явища, як інтернетмобінг, кібермобінг, кібербулінг, які вчиняються анонімно, що ускладнює їх виявлення. Їх жертвам наносяться великі психічні травми, здійснюється порушення їхніх прав. Подібні «розваги» мають велику популярність серед підлітків і молоді. Дане явище визначається також як підлітковий віртуальний терор. Серед підлітків популярністю користуються хепі слепінги – відеоролики з реальними сценами насилля і приниження, найчастіше знятими на мобільні телефони самими ж підлітками у процесі розбірок і знущання над своїми ровесниками. Характерною і надзвичайно тривожною особливістю розвитку мобінгу та булінгу у середовищі підлітків є те, що вони досить часто здійснюється невмотивовано, а просто так, як кажуть його суб'єкти: «від нудьги», «з метою розважитись».

Особливою формою вияву он-лайн насилля, а також впливу на свідомість сприймаються заклики до суїцидальної поведінки, в тому числі зреалізовані через «групи смерті» в соціальній мережі та суїцидальні ігри. В останні роки у ЗМІ регулярно з'являється інформація щодо суїцидів, які вчиняються неповнолітніми. За останніми інформаційними даними, озвученими Національною поліцією та омбудсменом України Л. Денисовою, у 2020 році в Україні було зафіксовано 123 випадки підліткових самогубств, а вже від початку 2021,

тобто всього за 4 місяці – кількість суїцидів або спроб серед неповнолітніх становить 126 [1]. Найпоширенішими причинами самогубств та спроб їх здійснення виявляються непорозуміння з батьками (відкриті конфлікти, страх перед покаранням), цькування з боку однокласників (булінг) або в соцмережах (кібербулінг). Про це діти, перед тим як вчинити акт самогубства, повідомляють у залишених записках чи на сторінках соціальних мереж.

Однак, заради об'єктивності варто визнати, що проблема суїциду не нова. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно 800 тис. людей кінчають життя самогубством. Ця проблема актуальна для країн з різним рівнем розвитку економіки. Проте більшою мірою – для країни з низьким рівнем життя припадає (у 2015 р. 78%). Найчастіше серед молоді від 15 до 29 років. Загалом у цій групі в останні десятиліття частота суїцидів зросла втричі. За 30 років серед підлітків 14-15 років суїциди зросли у 8 разів. Тільки 20% вважаються такими, що мали відхилення у психіці (психічно хворі). А це є свідченням тому, що причинами суїцидальної поведінки є не тільки психологічні, а й соціальні проблеми [2].

Існуюча тенденція на погіршення ситуації з суїцидами серед неповнолітніх актуалізує проблему превентивної соціальної роботи, зокрема і соціально-педагогічної підтримки дітей групи ризику та різних видів у контексті їхніх соціальних потреб, характерних до вікових особливостей розвитку, а також особливостей сучасних соціокультурних умов їх соціального дозрівання та тих маніпулятивних технологій, що використовуються через мережеві системи.

Як засвідчує аналіз змісту і форм подання використовуваних на дитячу аудиторію різних маніпулятивних технологій, їх об'єднує орієнтування на актуальні потреби підростаючої особистості, що і робить їх привабливими. Зокрема, вони враховують, що у сучасних дітей є: гостра потреба у самовираженні, в змаганні, у перевірці своїх можливостей у ризикованих ситуаціях; бажання протистояти труднощам, довести свою самостійність, кмітливості і спритності, бути першим; потреба бути в команді, в командній грі; нереалізована фантазія і незадоволена допитливість до нового та нових вражень; запит на гострі відчуття і емоційні переживання, на визнання; потреба в легендах, бути героєм своєї історії; потяг до ризику; бажання зробити виклик батькам, протестуючи проти нав'язування стереотипів і цінностей, які вони не поділяють; бути співпричетним до поширення моди на екстрим; наслідувати інших в неординарному; показати себе крутим, тим самим похизуватись перед однолітками та іншими значимими для них людьми; емоційна готовність приймати участь у різних челенджах, які вони сприймають як розвагу, геройство і можливість «заселфітись» у таких ситуаціях (при цьому не маючи ні життєвого досвіду, ні достатньої компетентності, ні уяви про можливі наслідки здійснення ризикованих актів та вчинків)

Вивчення історій багатьох дітей, які стали засвідчує, що жертвами такої ризикованої поведінки стають діти: з заниженою або завищеною самооцінкою; у кого є труднощі спілкування з ровесниками (часто – знехтувані); з конфліктних сімей, де немає довірливих стосунків, порозуміння з батькам; бояться батьківського покарання; з несформованим розумінням цінності життя як такого; з недостатньою життєвою компетентністю та несформованістю критичного мислення, здатного встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у перебігу різних подій і явищ; з різними видами залежностей; геймери; та деякі інші, у тому числі й ті, що мають індивідуальну схильність до депресивних станів. В оцінці ризиків поведінки підлітків необхідне усвідомлення того, що у мотивації їхньої соціальної поведінки домінують мотиви солідарності (в основі яких страх бути знехтуваними) та особистісних досягнень.

Певні пояснення щодо механізмів розвитку негативних наслідків у поведінці дитини та її психічних станах під впливом медіанасилля дає теорія десенсибілізації (зменшення психологічної реактивності на насильство, чутливості до нього під час спостереження сцен насилля). Згідно її положень, коли людина бачить багато (багаторазово) насилля, вона стає до нього байдужою, звикає, сприймає як певну норму. Це пояснює, чому діти імітують або ж відтворюють у своїх іграх чи власній поведінці і ставленнях до інших акти агресії персонажів мультфільмів, фільмів чи героїв комп'ютерних ігор. У таких дітей проблемним стає формування агресивного мислення, яке сукупно з негативними емоціями утворюють когнітивний прайм, внаслідок чого сприйняття нею різних життєвих ситуацій, подій чи людей стає викривленим. Натомість культивуються сила й насильство як гарантія успіху. Такий образ мислення втілюється в реальну поведінку й стає визначальним у формуванні ціннісних орієнтацій як по відношенню до інших, так і до самої себе.

Високий рівень зацікавленості та масова залученість користувачів, у тому числі підліткового віку до мережевих систем інформації, дає підстави для висновків, що методами заборони виникаючі проблеми вирішити неможливо. До їх розв'язання чи упередження необхідно залучати як ресурси самого інтернету, так і фахівців, діяльність яких спрямовується не тільки на превентивну роботу з дітьми (в т.ч. з використанням ефекту заміщення), а й їхніми батьками, у соціально-правовій просвіті. У соціальній роботі він може бути проявлений у різних цільових технологіях, які враховують особливості проблеми, вік та соціальну ситуацію дитини, а також із залученням волонтерів, яким діти довіряють.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс] : [Interfax-Україна, 28.05.2021]. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/> (дата звернення 29.05.2021). – Назва з екрана: Із початку року в

Україні зафіксовано 126 випадків суїцидів серед дітей, що більше, ніж за весь 2020-й – омбудсмен.

2. [Електронний ресурс] : [НейроNews. Психоневрологія та нейропсихопатія, 7 (118), 2020.]. – Режим доступа: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2020/7%28118%29/pages-5-6/vsesvitniy-den-zapobigannya-samogubstvam> (дата звернення 29.05.2021). – Назва з екрана: Всесвітній день запобігання самогубствам.

Анна Аязбаєва, аспірантка кафедри теорії та технології соціальної роботи
факультету соціально-економічної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Мобільність дитини у соціальному середовищі

Сучасні тенденції у світі актуалізують питання мобільності людини у різноманітних обставинах у сучасному життєвому та професійному просторах. Незаперечно важливою для науки, теорії і практики наразі є місце дитини у соціально-мобільному середовищі. Суттєве місце у розбудові соціально-мобільного середовища, яке пов'язане зі створенням та розвитком дружнього середовища для дитини, має забезпечення її потреб. Потреби дитини – об'єктивний нестаток певних умов, які забезпечують життя і розвиток дитини; це стимулятор активності підростаючої особистості, що виявляється у відповідній сфері її життєдіяльності і спрямовується на досягнення тих чи інших цілей [1, ст. 69].

Наразі потреби дитини досліджують вітчизняні педагоги і психологи: І. Бех, О. Левицька, В. Киричок, Б. Кобзар, Ж. Петрочко, В. Тернопільська. Переконливою і слушною є позиція академіка І. Беха про те, що коли не створити дитині адекватних форм реалізації її вікових потреб, то ці потреби не зникнуть, а шукатимуть інших форм реалізації, не виключаючи й асоціальних.

Під соціально-мобільним середовищем для дитини мається на увазі розвивальне середовище. Це, в свою чергу, сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності, створення повноцінного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей. А відтак, це передбачає реалізацію основного завдання реформування сучасної освіти, адже правильно організоване соціально-мобільне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.

Обов'язковою умовою забезпечення ефективного розвитку дитини є створення соціально-мобільного середовища в єдності всіх його складників, а саме: природного; предметно-